

Avot de-Rabbi Nathan hoofdstuk 35

Jeruzalem

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 52a (vgl. Misjna Avot, V,5)¹

Tien wonderen² werden verricht voor onze vaders in Jeruzalem [het heiligdom]*:

(1) Nooit had een vrouw een miskraam in Jeruzalem vanwege de reuk van het heilige vlees. (2) En nooit werd iemand in Jeruzalem overvallen.³ (3) En nooit struikelde iemand in Jeruzalem. (4) En nooit brak er een brand uit in Jeruzalem. (5) En nooit vond er een instorting plaats in Jeruzalem. (6) Nooit sprak iemand tot zijn naaste: Ik heb geen oven kunnen vinden in Jeruzalem om het Pesach-offer te roosteren. (7) Nooit sprak iemand tot zijn naaste: Ik heb geen bed kunnen vinden in Jeruzalem om erop te slapen. (8) Nooit (sprak) iemand tot zijn naaste: Er is te weinig plek voor mij om in Jeruzalem te overnachten.⁴

Avot de-Rabbi Nathan noesach b, 103-104

Tien wonderen werden verricht in Jeruzalem [hun huizen]. Niemand sprak tot zijn naaste in Jeruzalem: Ik heb geen Pesach-offer en geen oven (...) En niemand overnachtte buiten de poorten van Jeruzalem. Niemand raakte geblesseerd in Jeruzalem. En wanneer iemand geblesseerd raakte (buiten Jeruzalem), zodra hij (maar) naar de muur van Jeruzalem keek, was hij genezen. En nooit bracht in Jeruzalem een slang of schorpioen schade toe.

Uitleg:

Aanmoediging tot pelgrimage

In Misjna Avot V,5 treffen we een alternatieve versie aan van deze getalsspreuk. Slechts de eerste en de laatste paar regels ervan stemmen overeen met de versie hier in ARN, aangezien de opsomming in de Misjna specifiek een reeks wonderen in de Tempel wil benoemen.

* De lezing met ‘**in Jeruzalem**’ (hier in ARN) prevaleert hier. De opsomming van uitzonderlijkheden in de stad Jeruzalem biedt (volgens L. Finkelstein ⁵) een ouder perspectief dan de (verderop in dit hoofdstuk) gegeven opsomming van wonderen in de Tempel. Wat hier gezegd is over de stad zal teruggaan op tradities uit de tijd voor de verwoesting, toen Joodse pelgrimagefeesten nog massaal in Jeruzalem werden gevierd. De reeks ‘wonderen’ betreft in feite geen echte (gods)wonderen, maar uitzonderlijke eigenschappen van de stad. Het hoofdmotief was waarschijnlijk om pelgrimage tijdens religieuze feesten te stimuleren, met name tijdens Pesach. Zo kon men eventuele bezwaren en angsten wegnemen die iemand ervan zou weerhouden om als pelgrim naar Jeruzalem te reizen. Zoals zorg om voldoende

¹ Alleen de openingszin, en het eerste en laats genoemde wonder (hier in ARN) stemmen met de tekst in Misjna Avot V,5 overeen.

² In feite worden hier slechts acht wonderen opgesomd.

³ Door een demon?

⁴ De tekst hier in ARN (noesach a) is onvolledig.

⁵ Zie de uitvoerige beschouwing in L. Finkelstein, *Mabo le-Masekhtot Avot ve-Avot d'Rabbi Natan*, New York 1950, 90 v.

voedsel en een geschikte slaapplek, of angst voor beroving of om een ziekte op te lopen. De latere traditie rond bovennatuurlijke wonderen in de Tempel kunnen we beschouwen als een geïdealiseerde terugblik op het verleden, als een onrealistische ophemeling van de tijd dat de Tempel nog bestond. In de midrasj zijn de perspectieven rond Jeruzalem en de Tempel niet altijd goed van elkaar gescheiden. De opsommingen rond stad en tempel zijn enigszins vermengd geraakt.

(1) Dit hoofdstuk (van ARN) begint met de opsomming van exceptionele eigenschappen van de **stad** Jeruzalem. Het eerst vermelde wonder heeft echter betrekking op de **Tempel** en niet op de stad. Het behoort in feite tot de tweede reeks (van tien) wonderen in de Tempel.⁶ Hoofdmotief voor de traditie over dit Tempel-wonder zal zijn vrouwen gerust te stellen, zodat zij zonder angst een pelgrimsreis naar Jeruzalem durven te ondernemen en daarbij de Tempel-plaats durven te bezoeken. Zwangere vrouwen hoefden immers niet bang te zijn voor negatieve gevolgen van rook en geuren waarmee zij het betreden van het Tempel-terrein werden geconfronteerd. Een miskraam zou zich daar naar verluidt hebben voorgedaan. Sommige commentatoren leveren een uitgebreidere verklaring. De geur van het offervlees kan bij zwangere vrouwen zwangerschapslusten opwekken. De halacha schrijft voor dat men aan zo'n onbedwingbaar verlangen moest toegeven, vanwege het principe van '*pikkoeach nèfes*' (redding uit levensgevaar). Maar toegeven aan zwangerschapslusten kon bij een zwangere vrouw na overdadige vleesconsumptie juist ook een miskraam veroorzaken. Naar bewering is zoiets binnen Jeruzalem wonderbaarlijk genoeg nooit voorgevallen.⁷

(2-8) De stad Jeruzalem behoorde nimmer exclusief toe aan een bepaalde Israëlitische stam. De stad was het collectieve eigendom van alle twaalf stammen. Daarom waren pelgrims uit alle windstreken in Jeruzalem als gast altijd welkom. Het was, in die geest, volgens de halacha aan bezitters van gastverblijven (waaronder herbergiers) niet toegestaan om binnen de muren van Jeruzalem huur of vergoedingen van pelgrims te eisen. Aan iedereen die om iets vroeg dat nodig was voor het vieren van de pelgrimagefeesten moesten de bewoners zo veel mogelijk belangeloos ondersteuning bieden.

Ook voor een slaapplek mocht men volgens Rabbi El'azar ben Sjim'on geen financiële vergoeding eisen. De inwoners maakten daarom naar verluidt gratis ruimte vrij voor de pelgrims. Hoogstens mochten aanbieders van een gastverblijf zich verblijden in een geschenk van hun gasten, zoals de huid van een geslacht offerdier.⁸ Dat laatste leidde echter wel tot misbruik, zoals in het directe vervolg uitvoerig is beschreven.

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 52b (ARN_noesach b, ed. S. Schechter, 107)

Tien dingen worden over Jeruzalem gezegd.⁹

- (1) Jeruzalem wordt niet verontreinigd door melaatsheid.**
- (2) En niet kan zij worden veroordeeld als afvallige (verstoten) stad.**
- (3) En niet laat men in haar afdaken, balkons of pijpen uitsteken boven de openbare**

⁶ Dit rechtvaardigt de lezing 'tien wonderen in de Tempel', maar dit past niet bij het vervolg van de opsomming over Jeruzalem.

⁷ Zie in dit verband de commentaren van Rasji en Rabbi Jona op Misjna Avot V,5.

⁸ Zie in dit verband Encyclopedia Judaica IX, kolom 1553, in verwijzing naar Tosefta, Ma'asér Sjeni, I,12; Tosefta Soekkot, II,3; en Talmoed Bavli, Joma 12 a.

⁹ Zie ook de iets uitgebreidere opsomming in Babylonische Talmoed, Bava Kamma 82b.

ruimte opdat zij geen tent kunnen vormen voor onreinheid van een dode.¹⁰ En niet laat men een dode in haar overnachten. En niet verplaatst men beenderen (van een dode) door haar heen.

(4) En niet verschaft men in haar een (vaste woon)plek aan een niet-Joodse vreemdeling.

(5) En niet mogen zich graven in haar bevinden, afgezien van de graven (tomben) van het huis van David en van de profetes Choelda, die zich daar al bevonden vanaf de dagen van de vroege profeten. En waarom heeft men hún graven dan niet verwijderd toen men de (andere) graven (uit de stad) verwijderde? Men zegt dat daar een tunnel was die de onreinheid deed wegvloeien naar de beek Kidron.

(6) En niet plant men in haar gewassen. En niet maakt men tuinen en parken in haar, afgezien van de rozentuinen die daar al sinds de dagen van de vroege profeten aanwezig waren.

(7) Ook mag men in haar ganzen en kippen grootbrengen, om maar te zwijgen van varkens. En men mag in haar geen mesthopen handhaven, vanwege (de) onreinheid (ervan).

(8) In haar mag men geen proces voeren tegen een opstandige zoon – zo luiden de woorden van Rabbi Nathan – , want er is gezegd: *‘Dan zullen zijn vader en moeder hem grijpen en naar buiten brengen, naar de oudsten van zijn stad, en naar de poort van zijn plaats’* (Deut. 21:19). En dit (Jeruzalem) is noch zijn stad, noch zijn plaats.¹¹

(9) Niet verkoopt men er huizen (met grond en al), maar vanaf de grond en wat zich daarboven bevindt. En geen huis in haar is eeuwig bezit na twaalf maanden.

(10) En men eist daar geen vergoeding voor (het huren) van bedden (slaapplaatsen).¹² Rabbi Jehoeda zegt: Zelfs geen vergoeding voor opgemaakte bedden. De huiden van offerdieren werden daar niet verhandeld. Wat deed men er dan mee? Rabban Sjim'on ben Gamli'el zegt: Zij schonken hen aan de herbergiers (personen die de pelgrims een gratis verblijfplaats schonken). De gasten verbleven binnen en de herbergiers (gastheren) buiten. De gasten bedachten een list en namen Egyptische¹³ lammeren waarvan de huiden goed waren voor vier of vijf séla; en deze werden ter compensatie (van de geboden gastvrijheid) aan de mensen van Jeruzalem geschonken.

Uitleg

(1) Huizen in Jeruzalem vielen buiten (in de Tora) gegeven regels rond woningen met verschijnselen van melaatsheid (schimmelachtige verschijnselen op de muren). Zo stelt een bepaling in Misjna Nega'im vast: 'Huizen in Jeruzalem en (huizen op plekken) buiten het land (Israël) kunnen geen verontreiniging van 'melaatsheid' oplopen.'¹⁴ Deze beslissing hing samen met de gedachte dat een huis in Jeruzalem in feite geen exclusief bezit vormde en daarom niet als privéterrein gold, omdat deze stad aan alle stammen tegelijk was toebedeeld.¹⁵ Jeruzalem was dus juridisch beoordeeld collectief en nationaal bezit. De Talmoad voert in dit verband aan dat de Schrift leert: *‘En indien Ik de ziekte van melaatsheid toedeel aan een huis van land dat jullie¹⁶ bezitten’* (Lev. 14:34). Halachische regels omtrent 'melaatsheid' van

¹⁰ Vgl. In dit verband Deut. 19:14.

¹¹ Want het gebied binnen de muren van Jeruzalem is collectief bezit.

¹² Zie ARN noesach b ed. S. Schechter, 107; in Jeruzalem verhuurt men geen woningen.

¹³ Andere lezing: geveerde (lammeren); zie ook ARN ed. J. Goldin, 210, noot 27.

¹⁴ Zie Misjna Nega'im XII,4; en Babylonische Talmoad, Joma 12b.

¹⁵ Zie Babylonische Talmoad, Megilla 26a. En de discussie in Babylonische Talmoad, Joma 12a.

¹⁶ Als aparte stammen.

gebouwen hadden betrekking op huizen als privaatbezit op het land van bepaalde stammen. Ze waren niet van toepassing op woningen binnen de muren van Jeruzalem, want deze woonplekken behoorden in strikte zin niet toe aan een bepaalde eigenaar of stam, maar vormden het collectieve eigendom van geheel Israël.¹⁷

(2) Jeruzalem kon men evenmin bij gerechtelijk vonnis tot afvallige stad verklaren. Een lot dat andere steden in het land Israël wel kon treffen. Dit blijkt uit het boek Deuteronomium : *'Indien je hoort over een van jouw steden die de Eeuwige, jouw God, jou geeft om daar te verblijven: Er zijn mannen, en verdorven lieden uit jouw midden voortgekomen die de inwoners van hun stad hebben verleid door te zeggen: Laten we andere goden gaan dienen (...) Dan moet je (de zaak) onderzoeken, navorsen en navraag doen (...) En dan moet je de inwoners van die stad geheel en al slaan met de scherpte van het zwaard enz.'* (Deut. 13:13 v.). Jeruzalem bleef uitgezonderd van de straf wegens afvalligheid, omdat die stad niet gold als een *bét dira*¹⁸, een door God toegewezen woonplek van een bepaalde stam. Zie Deut. 13:13: *'notén le-cha la-sjèvèt sjam'* – 'aan **jou** geeft om daar te **verblijven**'. Zo'n barbaars oordeel kan dus uitsluitend een stad treffen die de Eeuwige aan een bepaalde rechtspersoon (stam) heeft toegewezen.¹⁹

(3) In Jeruzalem mochten in de openbare ruimte geen luifelachtige uitsteeksels worden aangebracht. Zulke overhuivende delen waren voor ieder die zich eronder begaf te vergelijken met een 'tent'. Bij een sterfgeval of verplaatsing van een dood lichaam onder zo'n verkapping, geldt voor iedereen die zich eronder begeeft de halachische regel dat hij (of zij) zeven dagen onrein blijft. Conform het voorschrift in Num. 19:14: *'Dit is de wet (die geldt) wanneer een mens in een tent gestorven is; ieder die deze tent ingaat en ieder in de tent aanwezig is, is zeven dagen onrein.'* Met name voor pelgrims die het Heiligdom wilden bezoeken, was dat ongewenst. De Talmoad vermeldt nog enkele bijkomende redenen. Zoals het gevaar dat op overkapte plekken in het dichtbevolkte Jeruzalem afvalhopen zouden ontstaan. In de nauwe straten en stegen liep men dan extra gevaar een ziekte op te lopen, veroorzaakt door ongedierte in zulke stortplaatsen!²⁰

(3) De Misjna verbiedt om dode lichamen in de stad Jeruzalem te doen overnachten.²¹ Een voorbeeld rond dit verbod vormt het verhaal over leerlingen van Rabbi Eli'èzèr ben Hyrcanos, die hun meester, als ware hij overleden, nog net voor het in vallen van de duisternis in een kist de stad Jeruzalem uitsmokkelden.²²

(4) Een *gér tosjav* (een vreemdeling verblijvend in het land Israël), verwerpt weliswaar afgoderij, maar mag zich niet als vaste inwoner in de heilige stad vestigen. Zo'n rudimentair aangepaste vreemdeling achtte zich immers niet gebonden om de Joodse wetten strikt na te leven. Dus ook wetten die de heiligheid van de stad Jeruzalem en het Heiligdom moesten garanderen.²³

(6) Mogelijk was het aanleggen van extra parken en tuinen verboden om zo veel mogelijk woon- en verblijfsruimte te waarborgen binnen de muren van de pelgrimsstad. De Babylonische Talmoad noemt nog een motief. Veel planten zouden (door bemesting of stuifmeel) de kwaliteit van de lucht kunnen aantasten.²⁴

(7) Ook het houden en fokken van dieren kon het heilige Jeruzalem doen verloederen, in het

¹⁷ Zie in dit verband nogmaals Babylonische Talmoad ibid.

¹⁸ Zie Deut. 13:13: *notén le-cha la-sjèvèt sjam* – aan **jou** geeft om daar te **verblijven**; dus een plek die aan een speciale rechtspersoon is toegewezen.

¹⁹ Zie in dit verband ook Sifré Devarim § 92; en vgl. Babylonische Talmoad, Sanhedrin 112a v. voor verdere details rond de regels betreffende een verdorven stad.

²⁰ Vgl. Babylonische Talmoad, Bava Kama 82b.

²¹ Zie Misjna Nega'im VI,2.

²² Vgl. voor dit verhaal ARN noesach a, (hoofdst. IV), 12a.

²³ Zie Babylonische Talmoad, Bava Kamma 82b.

²⁴ Babylonische Talmoad, Bava Kamma 82b.

bijzonder onreine varkens.

(9) De grond in Jeruzalem was als gezegd collectief eigendom en geen privébezit. Alleen een huis met uitzondering van de grond eronder grond, kon particulier bezit zijn. Een huiseigenaar die bijvoorbeeld door schulden gedwongen zijn huis had moeten verkopen, behield in Jeruzalem ook na twaalf maanden nog het recht tot terugkoop zodra hij zijn schulden alsnog kon afbetalen. Buiten Jeruzalem verviel dit recht tot terugkoop al na een jaar. Als bewijsplaats dient een vers uit het boek Leviticus: *‘En wanneer iemand een (woon)huis verkoopt in een ommuurde stad, dan geldt het recht op lossing (terugkopen) ervan tot het jaar na de verkoop ervan voorbij is. Al die dagen geldt zijn recht op lossing’* Lev. 25:29).

(10) Naar verluidt werden huiden van offerdieren binnen Jeruzalem niet verhandeld. Wat deed men daar dan wel mee? De beantwoording van deze vraag hangt samen met overleveringen over de offers die (in de Tempel) werden gebracht ter besteding van de loskoopsom van de ‘tweede tiende’ van de oogst (vgl. Deut. 14:22 v.). In de Misjna (Ma’asér Sjeni) is met betrekking tot dierenoffers bepaald: ‘Indien iemand een vredeoffer heeft gekocht van vee of een wild dier als voedsel²⁵ dan heeft de heiligheid (van de tweede tiende) geen betrekking op de huid (van het offerdier), ook al zou de waarde ervan hoger zijn dan die van het vlees.’²⁶ De huid van een offerdier telde dus niet mee bij deze besteding van de afkoopsom van de tweede tiende.²⁷ Sommige pelgrims misbruikten deze bepaling en waren zo gewiekst, dat zij bij voorkeur (offer)dieren kochten waarbij de kwaliteit van het vlees inferieur was in verhouding tot de prijs van de huid. Dit bracht onder meer het voordeel met zich mee dat pelgrims kostbare huiden als passende ‘beloning’ voor een extra aangenaam onderkomen aan herbergiers of andere gastheren konden aanbieden. Deze verkochten dan op hun beurt de aan hen geschonken huiden voor een zo goede mogelijke prijs op de markt. Dit gedrag hing ook nog eens samen met het gegeven, dat verleners van gastruimte de huiden van de offerdieren vaak op dwingende wijze van hun gasten opeisten.²⁸ De genoemde vier of vijf séla voor een huid kwam neer op een behoorlijk bedrag!²⁹

Met bijtende ironie vertelt de traditie: ‘De gasten verbleven binnen en de gastheren (herbergiers) buiten.’ Beide partijen handelde vanuit eigenbelang. De slimme gast bleef (inert) in zijn verkozen gastverblijf en de gastheer begaf zich naar buiten om de ‘geschonken’ huiden voor een zo hoog mogelijke prijs en ten eigen bate te verkopen. Van twee kanten, die van de gast en die van zijn gastheer, kwam deze trucage neer op bewuste omzeiling van de ware bedoeling van de tweede tiende. Dat was immers om naar Jeruzalem te reizen en daar het heiligdom en de gemeenschap zoveel mogelijk mee te laten profiteren van het losgeld. Dit doel gold voor de besteding van de loskoopsom van alle tienden (ook de eerste), met name tijdens religieuze feesten: *‘Je zult je verblijden op jouw feest, jijzelf, je zoon en je dochter, je knecht en je dienstmaagd, de Leviet en de vreemdeling, de wees en de weduwe die zich binnen jouw poorten bevinden’* (Deut. 16:14). Niet weinigen van hen die veel geld te besteden hadden, handelden uit puur eigenbelang.³⁰ Het gemanipuleer met de huiden was uiteraard in strijd met de diepere bedoeling van het losgeld. Dit geld moest (evenals het losgeld van de

²⁵ Voor hemzelf, zijn familie en voor een deel ook de priester.

²⁶ Misjna Ma’asér Sjeni, I,3. De huid bleef in het bezit van de bringer van het offer en werd niet mee verbrand of afgegeven.

²⁷ Zie in verband met die afkoopsom Deut. 14:24-26; en M. van Loopik, *Leven en laten leven – ecologie en de Joodse traditie*, Amsterdam 2020, 77.

²⁸ Zie Babylonische Talmoed Joma 12a in een uitspraak van Rabbi El’azar ben Tzadok; en vgl. Tosèfta, Ma’asér Sjeni,

²⁹ Een hele séla was in waarde gelijk aan 2 *sjèkèl* of 4 *dinar*. Een enkele dinar was ongeveer gelijk aan de vergoeding voor een dagloner.

³⁰ Zie in dit verband vooral J. Goldin, *The Fathers According to Rabbi Nathan*, 210, noot 27.

eerste tiende) juist aan de Tempel en gemeenschap ten goede komen! De Tora maakt duidelijk dat tienden in eerste instantie bedoeld waren tot ondersteuning van Levieten (en priesters). Aan hen was immers geen eigen stamland toebedeeld. Zij moesten verplicht diensten verrichten in en rond de Tempel (Deut. 19:21-24). Het losgeld van de tienden moest men bij voorkeur ook op *sociale* en *gemeenschapsvormende* wijze inzetten, zoals ter bekostiging van de gemeenschappelijke feestmaaltijden, waaraan weduwen, wezen en andere sociaal zwakkeren in de stad konden deelnemen!³¹

»Ook nodigde men, aangezien men bij de Eeuwige te gast was, armen en vreemdelingen, Levieten en slaven aan tafel (vgl. Deut. 12:18,14:27), want die waren in zeker zin plaatsvervangers van God, en ze mochten zich verheugen in het zeldzame nuttigen van vlees en feestelijke drank. Zo wilde de wet ervoor zorgen dat bij een offerfeest, waar de rijken hun grote en armen hun kleine gaven brachten en verorberden, de sociale verschillen niet werden ervaren, maar allen door de band van broederlijke gemeenschap verenigd werden.«³²

Vervolg Avot de-Rabbi Nathan 52b

Een schriftvers zegt: *‘(De plaats die de Eeuwige zal kiezen) in één van jouw stammen’ (Deut. 12:14)*. Een ander Schriftvers zegt: *‘(De plaats die de Eeuwige zal kiezen) uit al jullie stammen’ (Deut. 12:5)*. *‘In een van jouw stammen’*, dat zijn de stam Juda en Benjamin.³³ *‘Uit al jullie stammen’*, dat verwijst naar Jeruzalem, waarvan alle stammen van Israël deelgenoot zijn. Wat bevindt zich in het deel van Juda? De Tempelberg, de schatkamers (voorraadkamers van de Tempel) en de hoven. En wat bevindt zich in het deel van Benjamin? Het Heilige (het heiligdom)³⁴, de poort, en het Huis van het Heilige der Heiligen. En als de kop van een rund drong het (een driehoekig en puntig stukje land vanuit Judees gebied) door (tot in het gebiedsdeel van Benjamin)³⁵, en week weer terug.³⁶ En daarop (op dit hoekige strookje) werd het altaar³⁷ gebouwd. Het kwam Benjamin toe dat hij de gastheer werd van de Almachtige, er is immers gezegd: *‘En tussen Zijn schouders zal hij wonen’ (Deut. 33:12)*.³⁸

³¹ Zie in dit verband vooral Deut. 16:11-14. Zie ook Deut. 14:26 v..

³² Citaat uit P. Volz. *Die Biblischen Altertümer*, Stuttgart 1925, 147-148.

³³ Dat wil zeggen het Tempelgebied dat voor een deel tot het gebied van de stam Juda en voor een deel tot het gebied van de stam Benjamin behoorde.

³⁴ Waarin zich het gouden altaar bevond.

³⁵ D.w.z. vanuit het meer zuidelijke gebied van Juda een klein eindje noordwaarts doorlopend, tot net over de grens van de stam Benjamin. Conform de lezing in Midrasj Sifré Devarim § 352.

³⁶ Deze korte driehoekige grensinvasie vanuit Juda liep immers maar heel kort door en eindigde vrijwel meteen weer voorbij het altaar, bij de ingang van de Tempel. Zie het kaartje en vergelijk de beschrijving in de Babylonische Talmoed, Joma 12a; met name ook in Midrasj Sifré Devarim l.c. daar is deze overlevering toegeschreven aan Rabbi Me’ir. In Midrasj Tanna’im bij Deut. 33:12 is de beschrijving van de situatie in weer iets andere vorm toegeschreven aan Rabbi Jehoeda (hij suggereerde ten onrechte dat de Tempel op het grondgebied van Juda stond, met als bewijs Ps. 132:6: *‘Zie wij hebben (van de ark) gehoord in Efrata, hem gevonden in de velden van Ja’ar.’*

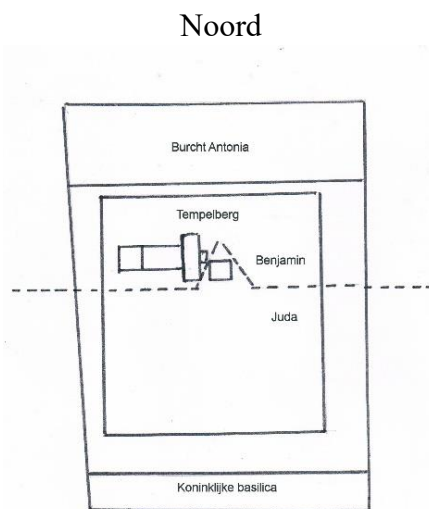
³⁷ Het altaar stond dus weliswaar op Judese bodem, maar op invasieve wijze net over de grens van het gebied van Benjamin. Vgl. de weergave in Babylonische Talmoed, Joma 12a, met: *‘en daarop werd de Tempel gebouwd*. Een minder begrijpelijke weergave.

³⁸ In omgekeerde zin gelezen als: *‘En tussen zijn (Benamins) schouders zal Hij (God) wonen.’* Zie Midrasj Sifré l.c., Midrasj Be-resjit Rabba CXIX, 1 en Mechilta Ba-Chodèsj 4 (65b).

Uitleg

De stad Jeruzalem was in principe bezit van alle stammen. Op het kleinste maar wel meest belangrijkste deel van de Tempelberg, in het gebiedsdeel van Benjamin, stond het Tempelgebouw. De grens tussen Benjamin en het zuidelijk daarvan gelegen gebiedsdeel van Juda was niet kaarsrecht. Er zal een uitstulping in. Daardoor stond het altaar, dat toch in feite onderdeel vormde van het Tempelgebouw van Benjamin, nog net op Judees grondgebied. Deze situatie gaf aanleiding tot frustratie bij de Benjaminieten. Dit blijkt uit deze uiterst korte maar heldere beschrijving in de Babylonische Talmoed, Massèchèt Zevachim:

»Een (driehoekige) strip land drong vanuit het Judeese deel door in het gebied van Benjamin, en daarop was het altaar gebouwd. De rechtvaardige Benjamin betreurde dit iedere dag, met de wens het (in eigen gebied) op te nemen.«³⁹

Rabbi Akiva leerde dat toen de twaalf stammen in de tijd van Sjlomo twistten om de het voorrecht de Tempel op hun grondgebied te plaatsen, de stam Benjamin met reden het alleenrecht ontving om de Sjechina te 'huisvesten'⁴⁰ De stamvader Benjamin deed zijn nageslacht dit voorrecht genieten, omdat hij als enige van de twaalf zonen van Ja'akov in het land Israëel was geboren⁴¹ en buitendien omdat hij niet betrokken was geweest bij de misdadige verkoop van Josef naar Egypte. Benjaminieten stonden ook bekend om het tonen van barmhartigheid.⁴² Als beloning voor goed gedrag en toeschietelijkheid van hun voorvader mocht deze stam dus een verblijfplaats bieden aan de Sjechina, in de vorm van het Huis van de Tempel. Zoals Jakob mocht leunen op de schouders van zijn jongste zoon Benjamin, zo

³⁹ Babylonische Talmoed, Zebachim 118b. Zie i.v.m. indeling van Tempelterrein .L. Reznick, *The Holy Temple Revisited*, Nothvale / London, 1990, 78.

⁴⁰ Zie Midrasj Be-resjiet Rabba l.c. Een begrijpelijke keuze, want de oudste centrale heiligdommen van Israëel, te Gibeon en Nov, zouden zich al op het gebied van de stam Benjamin bevonden hebben; zie Talmoed Jeroesjalmi Megilla I, 72d en Talmoed Bavli Zevachim 118b, genoemd door L. Ginzberg, *The Legends of the Jews*, VI, 156, noot 926.

⁴¹ Zie Gen. 35:16 v.

⁴² Zie vooral Midrasj Tanna'im op Deut. 33:12, waar de goede daden van Benjamin (op grond waarvan hij dit voorrecht genoot) uitgebreid ter sprake komen.

mocht de Sjechina rusten ‘tussen de schouders van Benjamin’. Dit alles vinden we in de traditie ook bevestigd in een poëtische voorspelling door de zonen van Korach.⁴³

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 53a

Jehosjoea sprak op dat moment: ‘Ik weet dat de Tempel (het Huis van Keuze) in de toekomst zal worden gesitueerd tussen het gebied van Juda en Benjamin in.⁴⁴ Ik zal gaan en de weide van Jericho (daartoe) klaarmaken.⁴⁵ En wie at (profiteerde) daarvan al die (tussenliggende) jaren?⁴⁶ De kinderen van de Keniet, (Jitro)⁴⁷ de schoonvader van Mosjè, zoals er gezegd is: ‘*En de kinderen van de Keniet, de schoonvader van Mosjè, trokken (met de Judeeërs) op van de stad van de palmbomen*’ (Richt. 1:16).⁴⁸ Zij (Jehosjoea en zijn mannen)⁴⁹ zeiden: ‘Wanneer de Heilige, Hij zij gezegend, (in de toekomst) Zijn Sjechina zal onthullen⁵⁰, dan zal hij een goede beloning (ter genoegdoening) uitbetalen aan Jitro en zijn kinderen.’⁵¹ En waarmee voorzagen de zonen van Jitro zich (in de tussenliggende periode) in hun onderhoud?⁵² Door het maken van potten, zoals er gezegd is: ‘*En de gelachten van de stammen van de schrijvers die in Javétz woonden (... Dit zijn de Kenieten die van Hammath, de vader van het huis van Rechav, afstammen)*’ (I Chron. 2:55). En er is gezegd: ‘*En dit waren de pottenbakkers die woonden in de plantages*’ (*neta'im*) (I Chron. 4:23).⁵³ Zij waren gewichtige personen, bezitters van huizen, velden en wijngaarden, en omwille van het werk van de Koning der Koningen, de Heilige Hij zij gezegend⁵⁴, lieten zij alles achter en vertrokken. Waarheen gingen zij? Naar Javétz⁵⁵ om Tora te studeren, en zo werden zij tot het volk van de Alaanwezige. Want Javétz was toentertijd een goed en rechtschapen man, een waarheidlievend en vroom persoon, die neerzat en Tora uitlegde, zoals er gezegd is: ‘*En*

⁴³ Zo in Midrasj Be-resjit Rabba XCIX, 1, in een uitleg toegeschreven aan Rabbi Akiva. Vgl. ook Midrasj Sifré § 352.

⁴⁴ De grens tussen de stamgebieden van Juda en Benjamin liep dwars over de Tempelberg.

⁴⁵ Jericho zou (gaan) dienen als vergoeding voor het door Benjamin afgestane gebied voor de bouw van de Tempel.

⁴⁶ De jaren tot aan de verovering van Jeruzalem door koning David en het initiatief van Sjloomo om de Tempel daadwerkelijk te bouwen. Zie ARN ed. A. Cohen (*The Minor Tractates of the Talmud* I, 173, noot 3. De nakomelingen van Jitro genoten vierhonderd en veertig jaren van het gebied bij Jericho, vanaf de verovering van het land Kanaän tot aan de bouw van de Tempel.

⁴⁷ Jitro de Keniet, vergl. Richt. 4:11.

⁴⁸ Met ‘de stad van de palmbomen’ is verwezen naar Jericho. Zoals blijkt uit Deut. 34:3.

⁴⁹ Zie echter de interpretatieve lezing: ‘de Wijzen spraken’; zo bijvoorbeeld in het commentaar van Rabbi Jona bij de tekst van ARN. Met L. Ginzberg gaat de voorkeur uit naar de lezing: ‘Josjoea en zijn mannen’. Zie L. Ginzberg, *The Legends*, VI 156, noot 926.

⁵⁰ D.w.z. zodra de bouw van de Tempel is voltooid.

⁵¹ Op het moment van de Tempelbouw zal de stam Benjamin dit gebied immers verkrijgen.

⁵² Dat wil zeggen vanaf het moment dat besloten was dat de bewoners van Sjilo hun grondgebied in de toekomst zouden moeten verlaten tot aan de realisatie van de Tempelbouw en het moment dat de stam Benjamin het gebied zou verkrijgen.

⁵³ Zie I Chron 2:55; Rechabieten en Kenieten kunnen aan elkaar worden gelinkt. Daarmee is volgens de midrasj bewezen dat de Kenieten pottenbakkers waren. Zie ook ARN. ed. J. Goldin, 211, noot 35.

⁵⁴ In het vervolg van I Chron. 1:24 wordt nog meegedeeld, dat zij werkten in dienst van de koning (de aardse koning; of volgens de midrasj in dienst van God).

⁵⁵ Zie ARN ed. A. Cohen, 174 noot 33; met verwijzing naar de traditie in de Talmoad (Temoera 16a), waarin Javétz geïdentificeerd wordt met Othni’él, de zoon van Kénaz.

Javétz riep de God van Israël aan, zeggend: O, dat U mij moge zegenen (...) En God liet komen wat hij gevraagd had' (I Chron. 4,10).

Uitleg:

Na een algemene inleiding over de situatie op de Tempelberg gaat de tekst hier in op de voorgeschiedenis. De vertelling is een sage rond historische gebeurtenissen. Jehosjoea, de opvolger van Mosjè, vernietigde de stad Jericho (naar verluidt) direct al bij de verovering van het land Kanaän. De verwoeste stad en omgeving kwam binnen het stamgebied van Benjamin te liggen⁵⁶ en werd ook wel 'de stad van de palmen' genoemd. Jericho bleef lange tijd verwoest achter. Vanaf de tijd van de eerste Richteren bevond zich daar slechts een schamele nederzetting. Dit duurde tot aan de beginperiode van de monarchie, waarna de kleine stad weer ging groeien. Dit was kennelijk ook de periode waarin de Kenieten die al zo lang in kleine getale in deze omgeving verkeerden door een meer diverse bevolking van de stam Benjamin werden vervangen. De Tempel werd gebouwd en Jericho kwam langzaam meer tot ontwikkeling. Volgens deze rabbijnse sage vormde dit gebeuren de beloning voor de Benjaminieten, omdat zij geheel vrijwillig terrein hadden afgestaan voor de bouw van de Tempel. De Kenieten verdwenen in het verloop van de koningstijd uit beeld. Naar verluidt gingen zij andere beroepen uitvoeren, zoals Tora leren en onderwijzen. Het is fascinerend te zien hoe historie en religieuze verbeelding in deze Midrasj-tradities samengaan.

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 53a (vgl. Misjna Pirké Avot V,2; ARN noesach b, 105-106))

Tien wonderen werden verricht voor onze vaders in het Heiligdom.⁵⁷

(1) Nooit werd er een vlieg gezien in het slachthuis.⁵⁸

(2) En nooit trof een ongeluk (van verontreiniging) de Hogepriester op Grote Verzoendag. Afgezien van Rabbi Jisjma'él ben Kimchiet⁵⁹, die (op Grote Verzoendag) op weg ging om een gesprek te voeren met een generaal, toen speeksel uit diens mond spatte en op zijn kleren terecht kwam. Daarop trad zijn broer binnen en deed (in zijn plaats) dienst als Hogepriester. En zijn moeder zag haar twee zonen op die dag dienst doen als Hogepriester. De Wijzen zagen haar en vroegen: 'Over welke verdienste beschik jij?'⁶⁰ Zij antwoordde: 'De balken van mijn huis hebben nooit het haar van mijn hoofd gezien.'⁶¹

(3) Nooit werd iemand overvallen in Jeruzalem.⁶² En nooit raakte iemand geblesseerd of struikelde in de Tempel.

(4) Nooit had een vrouw een miskraam vanwege de geur van het vlees.⁶³

(5) Nooit diskwalificeerden priesters offers.

(6) Wanneer zij te veel aten van het vlees van de offers, waren zij gewoon het water van Shiloach te drinken en verteerde het (vlees) in hun ingewanden zoals voedsel normaal verteert.

⁵⁶ Vgl. Joz. 18:21

⁵⁷ Vergelijk ook de reeks wonderen die is overgeleverd in Babylonische Talmoed, Joma 21a en Misjna Avot V,2.

⁵⁸ D.w.z. de slachtplaats op de Tempel-hof.

⁵⁹ Hogepriester in het jaar 17-18 van de jaartelling; zie ARN ed. J. Goldin, 211, noot 42.

⁶⁰ Waaraan heb je dit verdiend?

⁶¹ Als teken van vroomheid en kuisheid hield zij zelfs binnenshuis het haar bedekt.

⁶² (Door een demon?), vgl. ARN 52a.

⁶³ Zie uitleg bij dezelfde uitspraak in ARN 52a (boven).

(7) Nooit werd er in de omer (schoof)⁶⁴, in de twee broden⁶⁵ en het toonbrood⁶⁶. iets ondeugdelijks aangetroffen.

(8) Elk stuk aardewerk dat werd gebroken, daarvan werden de scherven ter plekke (door de aarde) verzwolgen.⁶⁷

(9) De wind kreeg nooit grip op de rookzuil. Op het moment dat de rookzuil opsteeg vanaf het altaar van het brandoffer, dan rees hij als een staf omhoog totdat hij de hemel bereikte. En op het moment dat de zuil van het reukoffer opsteeg van het gouden altaar, vervolgde deze zijn weg rechtstreeks tot in het Heilige der Heiligen.

(10) De mensen stonden dicht opeengepakt, maar konden zich (toch) ruimschoots ter aarde werpen. Op het moment dat de Israëlieten opgingen om zichzelf ter aarde te werpen voor hun Vader in de hemel, en zij gingen zitten, zaten zij zo dicht opeen dat geen mens nog een vinger tussen hen kon steken; en toch konden zij zich in alle breedte ter aarde werpen. Het aller grootste wonder was nog dat zelfs als honderd mensen tegelijkertijd bogen de chazan (toezichthouder) van de samenkomst niet uitriep (hoefde uit te roepen): ‘Maakt plaats voor jullie broeders!’ Wonderen deden zich voor in de (Tempel)hof. Want zelfs als alle Israëlieten de hof betraden, dan kon de hof hen nog bevatten. Het aller grootste wonder was (nog wel) dat wanneer Israël dicht opeen geperst in gebed stond en geen mens nog een vinger tussen hen kon steken en zij zich ter aarde wierpen, er een ruimte tussen hen ontstond overeenkomstig de lengte van een mens.

Uitleg:

Deze opsomming van tien wonderen getuigt eveneens van oprechte liefde voor Jeruzalem en de speciaal de Tempel, maar verradt voor de goede verstaander ook een relativerende humor.

(1) Het vlees op de slachtplak van het Tempelterrein bleef op wonderbaarlijke wijze geheel rein, omdat daar nooit ook maar een enkel insect gezien werd. Het tot offer gewijde vlees werd gereinigd en geslacht op marmeren tafels die binnen de omgrenzing van de Tempel-hof stonden opgesteld. Even te noorden van het altaar. Volgens het commentaar van Rasji⁶⁸ vormde het ontbreken van insecten een direct bewijs voor Gods aanwezigheid. Een alternatieve uitleg is dat de Hemel de priesters behoeft voor ongemak (zoals een verontreinigende zaadlozing).⁶⁹

ARN noesach b voegt nog toe dat op het Tempel-terrein nooit een reptiel werd gezien. En Misjna Avot V,2 vermeldt nog dat daar nooit slangen en schorpioenen werden gesignaleerd, of vogelnesten.

(2) Onder meer Rasji⁷⁰ verwijst hier naar de mogelijkheid van een (spontane) zaadlozing bij de Hoge priester die hem zowel spiritueel als fysiek ritueel onrein maakte, zodat hij geen rituelen kon verrichten op Grote Verzoendag. Volgens Rasji kon alleen in geval van deze

⁶⁴ De eerste schoof aan begin van de gerstooft, die op de tweede dag van het Pesachfeest naar de Tempel gebracht werd; zie Lev. 23:10 v..

⁶⁵ De twee graanbroden die ter gelegenheid van het Wekenfeest naar de Tempel gebracht werden.

⁶⁶ De twaalf broden die iedere vrijdag op de gouden tafel in de Tempel werden gelegd. Vgl. Ex. 25:30, Lev. 24:5-9, 25:30, en I Sam. 21:6.

⁶⁷ Zie uitleg beneden.

⁶⁸ Zie Misjna Avot V,5 (en commentaar in ed. M. Lieber, 310, in verwijzing naar Misjna Sjekalim, VI,4).

⁶⁹ Zo de uitleg in het Misjna-commentaar Tif'èrèt Jisra'el (van Rabbi Jisra'el ben Gedalja Lipschutz), genoemd in Pirk'e Avot, ed. M. Lieber, 311.

⁷⁰ Zie diens commentaar bij Misjna Avot, V,2.

specifieke vorm van verontreiniging de Hogepriester op Jom Kippoer niet door een andere daartoe voorbereide Hogepriester⁷¹ vervangen worden.⁷²

(3) Mogelijk is gezinspeeld op de confrontatie met een demon.

(4) De gezondheid van zwangere vrouwen liep gevaar wanneer deze door zwangerschapslusten daartoe gedreven te veel vlees zouden eten (zie ook uitleg aan het begin van ARN hoofdstuk 35).

(5) Dit wonder verwijst naar een onwelgevallig gebeuren bij het brengen van offers. Een offer gold in tal van situaties als *piggoel*, als aanstootgevend en afkeurenswaardig.⁷³ Zoals wanneer de priester onrein bleek te zijn, in rouw verkeerde, of ook maar onzuivere bedoelingen had.⁷⁴ Nooit zou zoiets zijn voorgekomen. De versie van de tien wonderen in de Misjna verklaart buitendien dat offervlees nooit voortijdig bedierf. Zoals bij die offers, waarvan men twee dagen en een nacht na de slacht nog mocht eten. Het vlees daarvan bleef voor consumptie geschikt, ondanks het klimaat met zijn soms uitzonderlijk hoge temperaturen. Zelfs wanneer de verbranding van een tot brandoffer geslacht offerdier korte tijd werd uitgesteld, bleef het vlees geschikt om alsnog te offeren.⁷⁵

(6) Priesters die te veel vlees aten hoefden niet te vrezen voor hun gezondheid. Zij dronken dan achteraf water uit de Sjieloach bron, waaraan een genezende werking werd toegeschreven.⁷⁶

(7) De *omèr*, de eerste schoof van de Tarwe-oogst werd naar Bijbels voorschrift aangeboden in de ochtend van de zestiende Nisan, de tweede dag van het Pesachfeest. Daarna mocht men gaan eten van de nieuwe graanoogst. Werd op het laatst een onrechtmatigheid in een schoof ontdekt, dan was de kans voorbij om het ritueel alsnog tuit te voeren. De aren van de schoof moesten immers voorafgaande aan het aanbreken van die ochtend al verzameld zijn. Ook wanneer bij het wisselen van de toonbroden (op een vrijdag) een onrechtmatigheid werd ontdekt, was dit onherroepelijk omdat men op de dag van de Sjabbat geen broden mocht bakken. De Babylonische Talmoed (*Massèchèt Zevachim*) geeft extra uitleg aan het wonder van de toonbroden. Rabbi Jehosjoea ben Levi vertelde dat wanneer de ‘toonbroden’ (na een week) werden verwisseld met nieuwe, de oude broden nog altijd even vers bleken als op het moment dat ze op de gouden tafel waren gelegd.⁷⁷

(8) Het offervlees van zondoffers werd gekookt in potten van aardewerk. De potten moest men daarna stukbreken, overeenkomstig een voorschrift in het boek Leviticus: *‘En de aarden pot waarin het gekookt is, moet gebroken worden’* (lev. 6:28). In lijn met het wonderbaarlijke verdwijnen van de scherven beweerde Rabbi Abbajé dat de krop, de veren, de as van geofferd gevogelte en de as van de kandelaar (in het Heilige) eveneens op wonderbaarlijke wijze in het

⁷¹ Zie in dit verband Misjna Joma I,1.

⁷² Zie Misjna Avot V,2 als becommentarieerd in ed. L. Lieber, 311: onder meer in verwijzing naar de uitleg van Rasji. De Mé’iri gaf (in verwijzing naar Talmoed Jeroesjalmi Joma 1:4) een alternatieve verklaring voor de traditie over de voorbereiding van een alternatieve Hogepriester voor de dienst op Jom Kippoer; die regeling zou slecht gegolden hebben voor de periode van de Tweede Tempel. Het wonder van uitblijvende verontreiniging waarover Misjna Avot en ARN hier spreken, deed zich volgens Mé’iri alleen voor ten tijde van de Eerste Tempel. Alleen in die periode was voorbereiding van een tweede Hogepriester als vervanger niet nodig.

⁷³ Zie ook J. Goldin, *The Fathers According to Rabbi Nathan*, 211, n. 46, met verwijzing naar Misjna Zevachim II, 2-5; zie aldaar ook de verder de discussie daarover.

⁷⁴ Vgl. Misjna Zevachim II, 1 v.

⁷⁵ Zie commentaar op Misjna Avot V,2 (ed. M.Lieber, 310; onder verwijzend naar commentaar van Rasji). En Babylonische Talmoed, Zevachim 55a.

⁷⁶ Vgl. Evangelie van Johannes. 7:9.

⁷⁷ Zie in dit verband I Sam. 21:7 en Lev. 24:6.

niet verdwenen. Zo bleef het Heiligdom met hulp ‘van boven’ schoon en zonder smet.⁷⁸ (9) Eveneens bleven de priesters van hogerhand gevrijwaard van de irriterende rook van brandoffers. Zelfs op zeer winderige dagen hadden zij daar nooit enige hinder van.⁷⁹ In de opsomming van de Misjna (Avot 5,2) wordt ook het wonder vermeld dat het vuur op het altaar nooit werd uitgeblust, zelfs niet als gevolg van hevige regenval.

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 53b

Rabbi Sjim'on ben Gamli'el zegt: in de toekomst zal Jeruzalem de plek zijn waarbinnen alle volkeren en koninkrijken samen zullen komen, want er is gezegd: *‘En alle volkeren zullen tot haar samenstromen, tot de Naam van de Eeuwige, [tot Jeruzalem]’* (Jer. 3:17). En elders is gezegd: *‘Laat de wateren [onder de hemel] samenstromen’* (Gen. 1:9) Zoals het laatstgenoemde samenstromen het bijeenbrengen op één plek betekent van alle wateren van ‘in den beginne’ (aanvang van de schepping), zo betekent ook het eerstgenoemde samenstromen (in de tekst van Jeremia) het bijeenbrengen van alle volkeren en koninkrijken te midden van haar (Jeruzalem). Er is immers gezegd: *‘En alle volkeren zullen tot haar samenstromen.’*

Terug naar index:

Naar volgende pagina (36):

⁷⁸ Babylonische Talmoed, Joma 21a.

⁷⁹ Zie Babylonische Talmoed, ibid.